

ВЫДАННЕ АКАДЭМІЧНАГА ЗБОРУ ТВОРАЎ АРКАДЗЯ КУЛЯШОВА – ПОКЛІЧ ЧАСУ

The article deals with the problem of the edition of a complete set of works by Arkady Kuleshov. It defines the course of practical work and the requirements for a scientific and textological apparatus.

Зараз паэзія Аркадзя Куляшова ўваходзіць на роўных правах у скарбніцу сусветнай класікі. Але разам з тым назіраюцца даволі дзіўныя рэчы: на сённяшні дзень няма прыстойнага Збору твораў народнага паэта БССР з усімі навуковымі атрыбутамі. Вядома, нельга сказаць, што паэту не ўдзялялася ўвага. Выходзілі прыжыццёвыя Зборы твораў: у двух тамах (двойчы, у 1957 і 1964 гг.), у чатырох (1966 – 1967 гг.), у пяці (1974 – 1977 гг.), зборнікі выбраных вершаў і паэм. Такого роду выданні атрымлівае чытач і ў апошнія дваццаць гадоў. Але ўжо даўно наспела праблема выдання найбольш поўнага акадэмічнага навукова-каментаванага Збору твораў выдатнага паэта ХХ ст.

Што чакае калектыў, які возьмецца за рашэнне гэтай важнай праблемы? Якія цяжкасці прыйдзецца пераадолець, каб зрабіць першы крок па навуковым выданні спадчыны А. Куляшова? Паспрабуем адказаць на пастаўленыя пытанні, акрэсліць некаторыя аспекты будучай працы. Перш за ўсё – гэта тэарэтычнае абгрунтаванне акадэмічнага выдання з улікам напрацовак беларускіх тэксталагаў і вопыту вучоных іншых краін у галіне гэтай навукі на аснове вялікага аб'ёму практычных нарыхтовак.

Самая карпатлівая праца чакае па выяўленні першых публікацый твораў усіх жанраў у перыядычных выданнях, пачынаючы ад дэбютнага верша “Ты мой брат”, змешчанага ў газеце “Наш працаўнік” Калінінскай акругі (г. Клімавічы), і ў многіх даваенных выданнях, якія захаваліся толькі ў кнігасховішчах Масквы і Ленінграда (зараз Санкт-Пецярбург). Згрупаваць у храналагічнай паслядоўнасці творы, апублікаваныя ў альманахах і шматлікіх зборніках даваеннага і пасляваеннага часу. Вялікае значэнне мае праца ў ГУ “Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва”, дзе ў фондзе Аркадзя Куляшова захоўваюцца шматлікія рукапісы паэта, варыянты яго твораў, асабліва гэта датычыцца ліра-эпічнага жанру. Часам адзін і той жа твор друкаваўся пад рознымі назвамі, што часта ўводзіла ў зман не толькі чытачоў, але і навукоўцаў. Напрыклад, “Песня аб разведчыках” у пазнейшых выданнях у дапрацаваным варыянце друкавалася пад назвай “Песня аб слаўным паходзе”. Тое ж адбылося і з яго паэмай “Грозная пушча” (у аўтарскім жанравым вызначэнні “драматычная аповесць”), якая перш мела назву “Траніца”. Твор налічвае тры варыянты, а асобныя раздзелы і значна больш.

Некалькі варыянтаў маюць і ліра-эпічныя творы 60 – 70-х гг. Трэба ўлічваць і тое, што многія змены і дапаўненні ўводзіліся паэтам па прапановах перакладчыкаў і рэдактараў, якім здавалася, што ў такім фармаце некаторыя дэталі могуць быць незразумелымі для іншамоўнага чытача. Пры аналізе мастацкіх твораў літаратуразнаўцы не звярталі ўвагі на такія аспекты, паколькі іх цікавіў толькі асноўны пафас твора, таму ўсе гэтыя другарадныя дэталі заставаліся па-за ўвагай навукоўцаў. Але тады паўстае зноў пытанне: ці ўключаў гэтыя дапаўненні А. Куляшоў у беларускія выданні? Высветліць усё гэта, сабраць у адзінае ўсе дапаўненні ў сённяшняй сітуацыі становіцца значнай праблемай. У адным з лістоў Я. Хелемскі паведамляе, што атрымаў дапаўненні да паэмы “Цунамі”. Якія гэта дапаўненні, дзе яны знаходзяцца? У архіве перакладчыка? І, як вынікае з перапіскі, рабіў гэта А. Куляшоў даволі часта. Такім чынам, збіральнікі павінны ўлічыць усе акалічнасці захавання мастацкіх тэкстаў А. Куляшова, здабыць іх для ўжытку, уключыць у агульную класіфікацыю. І, відаць, не заўсёды прыйдзецца давярць розным рэспандэнтам, якія раней выказвалі свае меркаванні пра ўсе магчымыя праўкі і ўдакладненні. Ёсць яшчэ адзін аспект у гэтай збіральніцкай працы. Раннія паэтычныя творы А. Куляшоў падпісваў псеўданімам А. Дуда, ад якога адмовіўся ўжо ў канцы дваццатых гадоў. Але, магчыма і тады, і пазней, ён падпісваў вершы іншымі псеўданімамі, што вымагалася

пэўнымі абставінамі, а таксама ў выпадках калектыўнага напісання твораў, праўда, больш праявілі характару (публіцыстыка, рэцэнзіі).

Пры збіранні вершаванай творчасці могуць узнікнуць і іншыя нечаканасці. Народны паэт часта не абазначаў у сваіх творах арыгінальных і перакладных твораў. У дзевяностыя гады паявіліся публікацыі пра недрукаваны варыянт верша А. Куляшова “Карусель”, а пазней высветлілася, што гэта быў пераклад аднайменнага твора ўкраінскага паэта Л. Первамайскага.

Відаць, важна акрэсліць яшчэ адзін напрамак гэтай практычнай работы. Зусім магчыма, што шмат вершаў могуць захоўвацца ў асабістых архівах не толькі пісьменнікаў, але і іншых людзей, з якімі А. Куляшоў быў звязаны па службе, сяброў (не пісьменнікаў), родзічаў, былых ваенных, як франтавікоў, так і пазнейшай генерацыі.

Трэба прымаць пад увагу і ў пэўнай ступені абмежаванасць доступу навукоўцаў да архіваў прыватных асоб, нашчадкі якіх не захочуць афішаваць асобныя выпадкі ўзаемаадносін іхніх блізкіх продкаў. Увогуле, могуць з’явіцца і многія іншыя непрадбачаныя сітуацыі.

Не менш клопатным з’яўляецца і выяўленне праявіўшых твораў народнага паэта. Агульнавядома, што А. Куляшоў не любіў пісаць мастацкую прозу, яскравым прыкладам чаго стала паэма “Далёка да акіяна” як водгук на настойлівыя прапановы А. Твардоўскага напісаць мастацка-мемуарную аповесць пра дзіцячыя і юнацкія гады. Можна падумаць, што проза поўнаасцю адсутнічае ў творчым набытку А. Куляшова. Не, проза была: публіцыстыка (не шмат), інтэрв’ю, артыкулы і рэцэнзіі. Іх не так і многа, але яны раскіданыя па розных перыядычных выданнях, і не толькі Беларусі, але і іншых рэспублік, а зараз незалежных дзяржаў, ніколі не ўключаліся ў паэтычныя зборнікі, не выдаваліся асобна, а многае засталося ў архівах паэта. Праўда, некаторыя літаратуразнаўчыя яго артыкулы ўключылі ў 5-томнае выданне Збору твораў, але гэта ніколі не палягчае пошукавую работу.

Яшчэ адзін аспект: А. Куляшоў быў актыўным перакладчыкам, многае пераўзнаўляў з арыгінала, а вершы К. Куліева, Р. Гамзатава з падрадкаўнікаў, якія рыхтавалі пераважна самі паэты. Паэзія К. Куліева, М. Лермантава, С. Ясеніна выдадзеная была асобнымі зборнікамі, але многае засталося ў перыёдыцы. Сабраць усё таксама патрабуе шмат часу і намаганняў.

І найцяжэйшыя выпрабаванні, відаць, чакаюць калектыў пры камплектацыі эпістальнай спадчыны народнага паэта. У фондах дзяржаўнага архіва захоўваецца шмат пісем да А. Куляшова пачынаючых аўтараў, пераважна першага пасляваеннага дзесяцігоддзя, сярод якіх былі школьнікі, а таксама людзі сталага ўзросту, многія франтавікі, работнікі розных прафесій тады адзінага вялікага СССР. Але больш было беларусаў, настаўнікаў, але чамусьці ўсе яны пісалі па-руску. Як на ўсё гэта рэагаваў А. Куляшоў? Пасылаў ім свае заўвагі ці ігнараваў? Што рабіць тады калектыў: шукаць адрасатаў, многія з якіх ужо наўрад ці на гэтым трывожным свеце? А калі лісты такія ішлі, то як іх можна зараз адшукаць, ці маглі яны захавацца ў спадчынінікаў? Пытанні ўзнікае многа, адказаў жа на іх можна і не атрымаць. Але для высвятлення поўнай аб’ектыўнасці калектыўна неабходна будзе праверыць усе тыя адрасы. А на гэта пойдзе часу столькі, што прыйдзе неабходнасць выдання поўнага Збору твораў.

Пісалі шмат А. Куляшова школьнікі і па чыста арганізацыйных пытаннях. Адразу пасля вайны даваліся ўстаноўкі на арганізацыю музеяў баявой славы пра герояў рэвалюцыі, грамадзянскай вайны, асабліва пра ўдзельнікаў апошняй знішчальнай вайны. Актывісты прасілі ў народнага паэта дапамогі ў арганізацыйнай дзейнасці, хацелі атрымаць ад паэта як ўдзельніка вайны нейкія арыгінальныя матэрыялы, зборнікі вершаў, успаміны. Ці адгукаўся на гэтыя просьбы А. Куляшоў? Правяраць магчымасць знаходжання нейкіх матэрыялаў у рэспандэнтаў усё ж неабходна, нават калі будуць адмоўныя адказы. А прыклады ўжо ёсць. Гудзевіцкая сярэдняя школа Мастоўскага раёна Гродзенскай вобласці і Зябраўская базавая школа Гомельскага раёна паведамілі, што ад А. Куляшова ніякіх матэрыялаў не атрымалі, лістоў яго ў школьным музеі няма.

Мяркуючы па тых лістах, што захоўваюцца ў архіве паэта, ён вёў актыўную перапіску са сваімі перакладчыкамі Я. Хелемскім, М. Браўнам, Б. Руч’ёвым, Я. Смеляковым, М. Ісакоўскім, П. Кабзарэўскім, Дз. Кавалёвым і іншымі, з многімі ўкраінскімі паэтамі. Дзе знаходзяцца лісты ад Куляшова? У пісьменніцкіх сямейных архівах ці ў дзяржаўных? Які тут можа быць найбольш эфектыўны спосаб збірання: перапіска ці асабістыя кантакты?

Асобнага даследавання патрабуюць узаемаадносін А. Куляшова і А. Твардоўскага. Сяброўства гэтых твораў доўжылася шмат гадоў, пачынаючы з даваенных. Яны часта ліставаліся, частку гэтых лістоў апублікавала М.І. Твардоўская ў кнізе ўспамінаў, а дзе астатнія? Пасля смерці свайго сябра А. Куляшоў падтрымліваў ліставанне з удавой

А. Твардоўскага М.І. Твардоўскай, з іхняй дачкой Валянцінай. І ўсё гэта неабходна знайсці, вывучыць і падрыхтаваць да выдання.

Узнікае яшчэ адна праблема, звязаная з грамадскай дзейнасцю А. Куляшова. Ён ад саракавых гадоў з'яўляўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР, вёў актыўную перапіску з дзяржаўнымі ўстановамі рэспубліканскага, абласнога і раённага ўзроўняў, напэўна ж паведамляў сваім карэспандэнтам пра зробленыя ім захады на выкананне іхніх просьбаў. Дзе гэтыя лісты, ці захаваліся яны? Знойдзеныя адказы дапамогуць у значнай ступені высветліць аобу А. Куляшова як грамадзяніна, дзяржаўнага дзеяча. Значыць, пошукавая работа павінна праводзіцца ў архівах усіх узроўняў: ад рэспубліканскіх да раённых, а мажліва трэба шукаць і непасрэдных карэспандэнтаў.

У акадэмічным выданні вельмі важна ўлічыць грамадска-культурнае, сямейна-сваяцкае і сяброўскае акружэнне. Тут патрэбна збіраць усе матэрыялы: аўтографы на кнігах, што дараваліся блізкім родзічам, сябрам-пісьменнікам, блізкім людзям. Хутчэй за ўсё ў першае выданне гэтыя матэрыялы могуць і не ўвайсці, але галоўнае – іх знайсці, асэнсаваць, што дасць магчымасць для найбольш грунтоўнага разгляду жыццёвага і творчага шляху паэта, без чаго ніводнае акадэмічнае выданне не магло абысціся. Але адрасат можа быць надзвычай шырокім, у многім зашыфраваным, таму без удзелу грамадскасці здзейсніць гэта можа быць проста немагчымым.

Першы этап па сваёй сутнасці вельмі напружаны, патрабуе вялікіх высілкаў, матэрыяльных і душэўных затрат. Пры гэтым, несумненна, трэба ўлічваць і той аспект, што гэты вялікі аб'ём працы неабходна будзе выканаць у свабодны ад асноўнай працы час.

Не менш складанымі будуць і навукова-творчыя стасункі. Перш за ўсё – гэта тэксталагічная праца. Сусветная навука ў гэтай галіне, нацыянальныя тэарэтычныя і практычныя напрацоўкі сведчаць, што ў нас накапіўся дастатковы вопыт акадэмічных выданняў, ды па многіх прычынах, у большай ступені незалежных ад навукоўцаў, беларуская выдавецка-тэксталагічная практыка адстае не толькі ад еўрапейскай, але і суседняй – расійскай і ўкраінскай.

Гэта ўсё патрабуе надзвычайных творчых і практычных намаганняў. М. Мушыньскі, акрэсліваючы аспекты падрыхтоўкі да поўнага выдання Збору твораў Якуба Коласа, адзначаў: “Шматгадовы асабісты вопыт працы ў галіне практычнай тэксталагіі дае мне маральнае права шчыра сказаць аб тым, што амаль кожнае новае выданне, ці гэта 10-томны Збор твораў І. Мележа, ці 5-томнік П. Пестрака, мы пачыналі без належнай падрыхтоўкі, што не магло не адбіцца на іх якасці. У распараджэнні тэксталагаў фактычна не было больш-менш поўнай бібліяграфіі твораў пісьменніка, асабістыя (сямейныя) пісьменніцкія архівы часта аказваліся не толькі не вывучанымі, але нават не разабранымі. Тэксталагам прыходзілася быць адначасова і бібліёграфамі, і архівістамі, самастойна шукаць крыніцы першадруку, вызначаць дату напісання твора, даследаваць гісторыю тэксту, пісаць рэальны каментарый. Здаралася, што той ці іншы матэрыял, які павінен быў змяшчацца ў першых тамах, тэксталагі знаходзілі, калі тамы ўжо выйшлі з друку, а гаворка ж ідзе пра выданні, якія не прэтэндавалі на вычарпальную паўнату” [2, с. 199].

Яшчэ большыя выпрабаванні чакаюць калектыў па падрыхтоўцы да выдання навукова-каментаванага Збору твораў А. Куляшова. На сённяшні дзень не вывучана гісторыя напісання яго вершаў і паэм, не ўстаноўлены даты напісання большасці вершаў, не канкрэтызаваны крыніцы першадруку, не вывучаны шматлікія пераробкі вершаў, ліра-эпічных твораў. З якіх прычын гэта рабілася: цензарскіх патрабаванняў, змены ідэалагічных устаноўкі ці патрэбы майстэрскага ўдасканалення, чыста творчых? А гэта ўжо выклікае і праблему вызначэння кананічнага тэксту, яго вырыянтаў. На аснове, відаць, і не ўсіх акрэсленых праблем можна рабіць прыкідку, якім будзе гэта выданне. Напэўна, праца павінна весціся да найбольш поўнага акадэмічнага навукова-каментаванага Збору твораў А. Куляшова. Тут варта прыняць пад увагу думку Т. Голуб, якая пісала з нагоды выдання 20-томнага Збору твораў Якуба Коласа: “...Поўны збор твораў акадэмічнага тыпу, відавочна, можа з'явіцца толькі пасля фундаментальнай даследчай працы па выяўленні, зборы і вывучэнні творчай спадчыны таго ці іншага класіка. Гэтая праца часам доўжыцца многія дзесяцігоддзі і залежыць ад могіх фактараў (спрыяльных ці неспрыяльных гістарычных момантаў, месца і якасці захавання аўтарскага архіва, ступені яго вывучанасці і сістэматызацыі, узроўню навуковай апрацоўкі, колькасці прыжыццёвых публікацый, наяўнасці навукова каментаваных выданняў і г.д.)” [1, с. 61].

Кожны том Збору твораў павінен мець змястоўны каментарый, пасляслоўі. Менавіта да такой высновы прыйшлі тэксталагі на працягу доўгіх гадоў выдавецкай працы, што найбольш поўна праявілася пры выданні спадчыны М. Багдановіча, Я. Купалы, 20-томнага Збору твораў

Я. Коласа. I апошні прыклад: выданне 23-томнага выдання спадчыны I. Шамякіна. У асобных тамах павінны быць прадугледжаны раздзелы Dubia, у якіх змяшчаюцца творы спрэчнага аўтарства. Такім чынам, прыйдзеца звяртацца за дапамогай да акадэмічных супрацоўнікаў, навукоўцаў іншых ВНУ.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Голуб, Т.* Акадэмічнае выданне – ахоўная грамата спадчыны класіка / Т. Голуб // Каласавіны – Мінск : Ковчег, 2012 – С. 60 – 70.
2. *Мушынскі, М.* Нам засталася спадчына: Поўны збор твораў, прынцыпы выдання / М. Мушынскі // Полымя. – 1986 – № 2 – С. 196 – 206.